

DE ATHEÏSTISCHE MOSLIM

Voor Zoë

ALI RIZVI

DE ATHEÏSTISCHE MOSLIM

EEN WEG VAN GELOOF NAAR REDE

Nieuw Amsterdam

Vertaling Roelof Posthuma

© 2016 Ali A. Rizvi

Oorspronkelijke titel *The Atheist Muslim. A Journey from religion to reason.*

St. Martin's Press, New York

© 2018 Nederlandse vertaling Roelof Posthuma / Nieuw Amsterdam

Alle rechten voorbehouden

Tekstredactie Marianne Tieleman

Redactionele adviezen Simon Admiraal

Omslagontwerp Bureau Beck

Omslagillustratie © iStock.com / Bea Kraus

NUR 130

ISBN 9789046822746

www.nieuwamsterdam.nl

INHOUD

1	Rookpauze	7
2	Dieperliggende oorzaken	24
3	Loslaten (deel I): de wedergeboren scepticus	69
4	Een verhaal van twee identiteiten	96
5	De keuze voor het atheïsme	114
6	Islamofobie-fobie en het 'regressieve links'	147
7	De Koran: misinterpretatie, metafoor en misverstand	182
8	Hervorming en secularisme	213
9	Loslaten (deel II): de zon achter de wolken	241
	Dankwoord	251
	Noten	253
	Register	277

1

ROOKPAUZE

Ik zit in de vijfde klas van de American International School in Riyad, Saoedi-Arabië, en onze onderwijzeres wil dat we papieren sneeuwvlokken maken. Opgewonden vouwen we onze blaadjes papier een paar keer dubbel, knippen, maken ze weer open, versieren de vlokken met behulp van lijm en glitter en zetten er onze naam op. Ze worden allemaal op het mededelingenbord in de hal gehangen, en daarna mogen we ze meenemen naar huis om ze aan onze ouders te laten zien.

De grap is dat het niet sneeuwt in Riyad. Ik heb zelfs nog nooit sneeuw gezien, en dat zal zo blijven tot ik naar Canada verhuis, wanneer ik de twintig al ruim gepasseerd ben. Maar dit is een Amerikaanse school en het is twee weken voor de kerstvakantie. Overal staan bomen met handgemaakte versieringen en de muziekdocenten zijn druk bezig om de leerlingen klaar te stomen voor het winterrecital. De muren in de lokalen zijn versierd met uitgeknipte engelen, sneeuwpoppen en rendieren.

Op mijn school zitten meer dan tweeduizend leerlingen met ongeveer tachtig nationaliteiten, allemaal uit expatgezinnen, het merendeel Amerikanen en Canadezen. Het is de Saoedi's bij wet verboden om onderwijs op deze school te volgen, wat min of meer in lijn is met de normaliter toch al minimale interactie tussen buitenlanders en de lokale bevolking. De overheid lijkt dat prettig te vinden. Bijgevolg is ons contact met de Saoedische cultuur en gebruiken beperkt, en datzelfde geldt omgekeerd voor het contact van de Saoedi's met de onze. Het ligt dus voor de hand dat de westerlingen die in deze culturele woestijn aan de andere kant van de wereld geïsoleerd zitten iets willen hebben om hun kinderen contact te laten houden met hun eigen cultuur en tradities.

Nou ja, voor zover mogelijk.

Je moet 'winter' of 'vakantie' zeggen in plaats van 'Kerstmis' – wintervakantie, winterrecital, vakantiefeest, enzovoorts – en je mag geen religieuze symbolen als kruisen of afbeeldingen van Jezus tonen. Maar voor de rest is het zo ongeveer als thuis.

Van tijd tot tijd komen er inspecteurs langs om te controleren of onze school zich aan de regels houdt. Ook vandaag, op sneeuwvlokkendag, verschijnt er een ambtenaar van het ministerie voor een inspectie.

Hij loopt naar onze sneeuwvlokken op het mededelingenbord en hij kijkt niet vrolijk. Met een nors gezicht draait hij zich om en zegt iets tegen onze onderwijzeres. Zij geeft hem op zijn verzoek een schaar, waarmee hij van elke papieren sneeuwvlok een punt afknipt. De misvormde, asymmetrische vlokken met vijf punten blijven op het bord hangen en de man neemt zelfs niet de moeite om de op de grond gevallen snippers op te rapen.

Natuurlijk probeert mijn onderwijzeres meteen daarna twintig verward kijkende kinderen uit te leggen wat ze zojuist hebben meegeemaakt. Wat kan er zo bedreigend zijn aan sneeuwvlokken? Waarom zijn vijf punten goed, maar zes niet?

'Wat is de davidster?' vragen we haar, nadat ze eindelijk, en met tegenzin, ons het ware antwoord heeft gegeven op een voor kinderen van onze leeftijd kenmerkende en stug volgehouden reeks van 'waaroms'. En wat is daar zo weerzinwekkend aan dat een volwassen, geletterde man, die waarschijnlijk over gezonde geestelijke vermogens beschikt (hij is tenslotte van het ministerie van Onderwijs), zelfs de aanblik van papieren sneeuwvlokken die door elfjarige scholieren werden gemaakt niet kan verdragen omdat die hetzelfde aantal punten tellen als de davidster?

'Het is hún symbool,' zegt het kind dat naast me zit bijna fluisterend.

Ik ben verbijsterd, in de war en licht getraumatiseerd omdat mijn creativiteit een flinke dreun heeft gekregen. Maar bovenal hoor ik die dag voor het eerst van mijn leven over de Joden, en ik ben *doodsbang*.

Als ik thuiskom vraag ik mijn vader, die alles weet van geografie en geschiedenis, direct naar de Joden. Hij vraagt me mijn verlichte plastic aardbol op te halen die we eerder dat jaar hadden gekocht op zijn

en mijn favoriete plek in de stad, de Jarir-boekhandel in het Al-Akariya-winkelcentrum in Riyad. Hij vertelt me iets over de geschiedenis van het Israëliisch-Palestijnse conflict en laat me Israël op de globe opzoeken. Ik kijk, maar kan het land niet vinden. Daarna haalt hij een wereldatlas op uit dezelfde boekhandel. Weer geen Israël. Het land staat op geen van de kaarten. Vreemd genoeg negeren de kaarten het bestaan van Israël niet door het hele gebied Palestina te noemen, zoals op televisie, maar door het als een blauwe, naamloze vlek in het Midden-Oosten weer te geven, overlopend in de Middellandse Zee: het land is letterlijk van de kaart geveegd.

Ik vertel je dit niet om een standpunt omtrent het Midden-Oosten in te nemen. Natuurlijk weet ik inmiddels dat Israël niet synoniem is met 'alle Joden' en omgekeerd. Maar ik wil dat je begrijpt hoe mensen tot de opvattingen kunnen komen die ze huldigen, en hoe angst zulke opvattingen zo diep in iemands bewustzijn kan verankeren, vooral in het bewustzijn van een kind, dat ze bijna niet te veranderen zijn.

Wat ik meemaakte, was het meest positieve scenario, gegeven de omstandigheden. Ik was een Pakistaans kind dat naar een internationale school ging. Mijn beide ouders waren hoogopgeleide universitair docenten. Mijn vader had zijn doctorsbul in Canada gehaald, mijn moeder de hare in de Verenigde Staten. Zij waren progressief, rationeel en bereisd. Beiden hadden in verschillende landen gewoond en gedoopt voordat ze trouwden en mij kregen. Net als de andere expats in Saoedi-Arabië hadden ze buiten hun werk heel weinig contact met de plaatselijke bevolking. Als liberale moslims geloofden ze in pluralisme en een gedegen educatie die verder ging dan de leerboekjes. Dat was wat ze ons, hun vier kinderen, wilden meegeven en daarom stuurden ze ons naar deze dure privéschool.

Stel je nu de ervaring voor van een gemiddeld Saoedisch kind dat zijn hele leven, of het grootste deel daarvan, in Saoedi-Arabië zal doorbrengen, net als zijn ouders. Hij gaat naar scholen van de staat, waar de kinderen van expats niet op worden toegelaten. De ambtenaren van het ministerie van Onderwijs, zoals de man die mijn klas die dag bezocht, voeren niet alleen steekproeven op zijn school uit om te zien of alles naar behoren verloopt, zij bepalen en *schrijven* zelfs het curri-

culum van de school en hebben grote invloed op wat er in de leerboeken komt te staan.

Kort na de aanslagen van 11 september 2001 kregen we iets van de inhoud van deze leerboeken te zien, toen er onderzoek werd gedaan naar de factoren die de kapers ertoe brachten te doen wat ze deden. Vijftien van de in totaal negentien kapers waren Saoedi's. In een leerboek voor middelbare scholieren onder de titel *Monotheïsme*, gepubliceerd in 2000, stonden passages als: 'Het Uur zal niet komen voordat moslims de joden bestrijden en moslims alle joden zullen doden.' De leerlingen moesten deze ideeën niet alleen bestuderen, ze moesten de passages letterlijk uit hun hoofd leren.¹

De Verenigde Staten maakten zich zorgen en zetten de Saoedi's onder druk om hun onderwijssysteem te hervormen. De auteur van verschillende van deze boeken, de zeer vereerde religieuze geleerde Saleh Al-Fawzan, was furieus. In een interview met de Saoedische krant *Al Jazirah* zei hij:

De joden, christenen en polytheïsten hebben hun diepgewortelde haat laten blijken en proberen ons te verhinderen de ware weg van Allah te gaan. Ze willen onze religie en ons onderwijs veranderen om ons los te maken van de islam zodat ze ons kunnen komen bezetten met hun legers. Het is al erg genoeg als het van de ongelovigen komt, maar nog erger wanneer ze tot ons eigen volk behoren. Ze zeggen dat wij papegaaien kweken, maar zij zijn de echte papegaaien die napraten wat onze vijanden over de islam zeggen.

Andere Saoedische regeringsvertegenwoordigers sloegen een meer verzoenende toon aan. De volgende vier jaar bleven ze telkens herhalen dat het systeem hervormd was en dat de leerboeken waren aangepast. Maar toen kreeg Freedom House, een denktank op het gebied van mensenrechten, een aantal van deze in 2005 en 2006 gepubliceerde 'aangepaste' leerboeken in handen. Het rapport dat de organisatie erover publiceerde bevatte verbijsterende conclusies.²

Een invuloefening in een leerboekje voor de eerste klas luidde als volgt: 'Elke religie behalve de islam is _____. Wie buiten de islam sterft, komt in _____.'

De correcte antwoorden waren respectievelijk 'vals' en 'het helle-vuur'.

In een leerboek voor de vijfde klas (elfjarigen) stonden lessen over vriendschap en loyaliteit: 'Het is een moslim verboden om een loyale vriend te zijn van iemand die niet in Allah en Zijn Profeet gelooft, of iemand die tegen de religie van de islam vecht.' En: 'Een moslim, ook al woont hij ver weg, is je broeder in de religie. Iemand die zich tegen Allah verzet, ook al is hij je broer door bloedbanden, is je vijand in de religie.'

In de achtste klas (veertienjarigen) leerden de studenten over de omgang met joden en christenen. 'De apen zijn de joden, het volk van de sabbat; de zwijnen zijn de christenen, de ongelovigen van de gemeenschap van Jezus.'

In de twaalfde klas zijn de leerlingen klaar om eindexamen te doen en daarna de maatschappij in te gaan. 'Jihad op het pad van Allah – bestaande uit het bestrijden van ongelof, onderdrukking, onrecht en hen die dit begaan – is de bekroning van islam. Deze religie kwam voort uit jihad en verhief zijn vaandel door middel van jihad. Het is een van de edelste daden, die de gelovige dichter bij Allah brengt, en een van de meest verheven daden van gehoorzaamheid aan Allah.'

Nogmaals: dit waren de *aangepaste* leerboeken, die een aantal jaren na 11 september 2001 werden gepubliceerd.

Wat ik op die sneeuwvlokkendag meemaakte, was toentertijd een enorme schok. Nog altijd staat de herinnering me kristalhelder voor de geest. Uiteindelijk was ik er natuurlijk van overtuigd dat ik al die achterlijke dwaasheid en vooroordelen achter me had gelaten. Ik was ontwikkeld. Verlicht. Ik was opgegroeid met vrienden van over de hele wereld en mijn ouders hadden me goed opgevoed. Ik was slim genoeg om me te realiseren dat ik, wanneer ik in een joods, christelijk of hindoestaans gezin was geboren, in een van die religies zou zijn opgevoed. Door geboorte was ik toevalligerwijs moslim. Of je goed of slecht bent, heeft met je daden te maken, niet met je afkomst of met het toevallige geloof van je ouders. Dat is wat je gezonde verstand je leert.

Toch?

Tien jaar later zit ik in een buurtwinkel in Mississauga, Ontario, een plaats die uit een westelijke voorstad van Toronto was ontstaan. Mijn ouders zijn permanent naar Canada geëmigreerd. Ik studeer nog

medicijnen in Karachi in Pakistan, maar breng de zomervakantie bij hen door.

Ik werk in de winkel om wat geld te verdienen, me volstrekt niet bewust van het stereotiep van de Pakistaanse of Indische verkoper in de buurtwinkel dat hier in het Westen heerst, hoewel ik een fan ben van Apu in *The Simpsons*. En het zou me ook niet kunnen schelen. Het is 1996 en een Canadese dollar is bijna dertig roepies waard, waarmee je in Karachi heel wat kunt doen. Het is niet heel druk, het weer is fantastisch en ik heb veel tijd om te studeren. (Bij medicijnen ben je altijd aan de studie.)

Het is net na de lunch en ik loop terug van de platenzaak twee winkels verderop waar ik net de nieuwe Metallica, *Load*, op cassette heb gehaald. Op hun voorlaatste album, met de gelijkkluidende naam *Metallica*, stonden alle hits van mijn middelbareschooltijd. Dit is het eerste album van na die tijd, na vijf jaar.

Ik ben altijd gek geweest op metal. Het is agressief, rebels, slim en maakt precies alle juiste mensen kwaad: leraren, predikers en de *moetawwi'ien*, de religieuze politieagenten die in Saoedi-Arabië door de winkelstraten liepen en je moeder een tik met een stok op haar hoofd gaven als haar hoofddoek te ver van haar voorhoofd gleed. Ze haatten de muziek en zeiden dat die de *shaitaan* was, de duivel, die zijn woorden in onze oren stopte. Maar alle kinderen luisterden ernaar. Riyad had heel veel cassette- en cd-winkels en dat stond de *moetawwi'ien* absoluut niet aan. Mijn favoriete winkel heette 747, op de hoek van de Olaya en Talateen, aan de voet van het appartementengebouw Green Towers waarin een paar van mijn vrienden woonden. Het was een enorme winkel die vrijwel alles had en die goedkoop was omdat alle bandjes illegaal waren gekopieerd. Het was ook een van de favorieten van de *moetawwi'ien*, maar om heel andere redenen. Ze vielen er vaak binnen omdat het een populaire geheime ontmoetingsplaats voor jonge jongens en meisjes was geworden. Uiteindelijk werd het een winkel waar alleen mannen naar binnen mochten.

Ik had een dubbel cassettedeck van Sanyo meegenomen naar mijn studentenkamer in Karachi. Het stond vrijwel altijd op volle kracht aan, met woedend brullende stemmen die uit een massieve muur van rijk, dissonant gitaargeluid hun boodschap van hoop en verwachtingen uitschreeuwden.

'Don't damn me when I speak a piece of mind.'

Een onstuitbare, grommende Axl Rose van Guns N' Roses, die de machthebbers de waarheid zegt.

'Cause silence isn't golden when I'm holding it inside.'

Fuck, ja.

Maar hier in Canada voelt het allemaal heel anders. Het is aangenaam, open, alles lijkt te werken en je kunt zeggen wat je wilt zonder dat iemand je afvoert naar het *moetawwi'ien*-bureau of je naar huis volgt. Ik stop het nieuwe Metallicabandje in het cassettedeck, en het is alsof ze het kwijt zijn. Er is geen spanning, geen honger, geen urgentie. Er hangt een ongrijpbaar maar toch bijna lijfelijk gevoel van zelfgevoelzaamheid in de lucht. Het is bijna... saai.

Het is fantastisch.

Er komt een man met een Midden-Oosters uiterlijk binnen. Hij is hier al vaker geweest, maar ik heb hem nog nooit gesproken. Hij wil een pakje sigaretten, een lot voor de volgende trekking en een flesje frisdrank.

'Wat lees je?'

Ik weet tamelijk zeker dat ik een Arabisch accent hoor.

'O, dit?' Ik glimlach. 'Medische microbiologie, van Jawetz.' Ik laat hem het omslag zien. 'Ik heb mijn eindexamen micro vorig jaar niet zo best gedaan, en dus moet ik een herexamen doen voordat ik met het volgende jaar kan beginnen.'

'Je bent dus arts?'

'Ha, nee, nog niet. Ik hoop over twee jaar, als ik mijn andere examens tenminste niet verknal.'

Hij lacht hartelijk. 'O, dat zal wel goed komen, denk ik.'

Dan volgt de vraag die vrijwel aan iedere student medicijnen wordt gesteld door bijna iedere ouder met een kind op de middelbare school of de universiteit.

'Mijn zoon doet natuurkunde op de universiteit. Hij is heel slim en zou ook graag medicijnen willen doen. Wat kan hij het beste doen om meer kans te maken om toegelaten te worden?'

Ik ratel mijn gebruikelijke antwoord af: er zijn eigenlijk geen slimheidjes, je moet gewoon hard studeren, goede cijfers halen, onderzoekervaring opdoen, enzovoorts.

'Waar wil hij gaan studeren?' vraag ik.

'Het duurt nog even,' antwoordt hij. 'Ik zou graag willen dat hij naar Canada kwam om medicijnen te doen.'

‘Waar is hij nu?’

‘Thuis, in Israël.’

En plotseling ziet de man er anders uit.

Ik krijg het een beetje koud. Ik voel mijn hart in mijn keel kloppen. Mijn handpalmen zijn klam en mijn spieren spannen. Ik zit op een kruk in de kleine ruimte achter de kassa. Mijn bewegingsvrijheid is beperkt en ik voel me kwetsbaar. Ik schiet compleet in de vluchten-of-vechtenmodus en dat is aan mijn gezicht te zien, daar twijfel ik niet aan. Mijn reactie verbaast me en mijn onvermogen om die te beheersen verbijstert me. Ik voel me opgelaten, en een beetje boos.

Zo ben ik niet.

Ik ben een rationeel mens en ik ben op dat moment niet eens meer religieus. Bizarre gedachten tuimelen door mijn hoofd. Seinfeld is een Jood, en ik ben gek op Seinfeld! En Einstein, Woody Allen, ze zijn mijn helden. Wacht eens even, één op de vijf mensen in Israël is Arabier. Misschien is hij helemaal geen Jood. Misschien is hij een Arabier. Maar wat doet dat er eigenlijk toe? Wat als hij géén Arabier is? Wat als hij wél een Jood is? Waarom zou dat iets moeten uitmaken? Ik vraag me af of hij voorstander is van de nederzettingen. Heeft zijn zoon in het Israëlische leger gediend? Of is hij misschien als Chomsky of Tony Judt – één van ons. Huh? Wat moet dát nu weer betekenen? ‘Een van ons?’ Meen je dat?

‘O, ja, natuurlijk. Hij moet het absoluut hier proberen,’ zeg ik onhandig.

‘En waar studeer jij?’

‘In Karachi, Pakistan. Voor die tijd heb ik in Riyad gewoond, dus ook in het Midden-Oosten.’ Ik glimlach geforceerd. Het helpt niet. In deze specifieke context wekt het benadrukken van onze voormalige geografische nabijheid niet bepaald warme gevoelens van nabuurschap. Hij is niet meer zo hartelijk als vóór mijn geestelijke collaps van twintig seconden. Maar hoewel hij mijn reactie perfect heeft waargenomen, blijft hij beleefd – een eigenschap die me even laat denken dat hij meer Canadees is dan Jood, tot ik mijn brein het zwijgen opleg.

‘Nou, veel succes en bedankt.’ Hij haalt de sigaretten uit de papieren zak en loopt weg terwijl hij het pakje twee keer stevig op zijn handpalm slaat alvorens het open te maken. Ik roep hem achterna als hij de deur opendoet.

‘Vindt u het goed als ik meeloop? Ik heb mijn eigen sigaretten.’

‘Natuurlijk. Kom maar.’

Na een korte, typisch Canadese conversatie over het weer, zeg ik wat ik op mijn lever heb.

‘U bent de eerste persoon uit Israël die ik ooit heb ontmoet.’

Ik vertel hem hoe ze in Saoedi-Arabië over mensen zoals hij denken. Hij weet het, maar hij heeft de verhalen nog nooit uit eerste hand gehoord. Hij lacht en schudt zijn hoofd, eerder geamuseerd dan kwaad. Als het op onze religieuze overtuigingen aankomt, blijken we toch niet zo heel veel te verschillen.

We zijn allebei atheïst.

Het is 2001, iets meer dan twee jaar nadat ik mijn bachelors in Karachi heb afgerond en permanent naar Canada ben vertrokken. Ik heb mijn vs-toelatingsexamens gedaan (als medicijnenstudent uit het buitenland is het helaas niet eenvoudig om je kwalificaties in Canada erkend te krijgen) en ik heb me net ingeschreven om verder te studeren.

De klinische geneeskunde is een bijzonder nobel beroepsterrein, maar ik heb altijd een levendige interesse, en aanleg, voor natuurwetenschappen gehad. Altijd wanneer studenten uit die hoek me advies vragen omdat ze medicijnen willen gaan doen, druk ik hun op het hart zich goed te realiseren wat het werkelijk betekent. Voor het grootste deel is geneeskunde meer dienstverlening dan wetenschap. In de geneeskunde moet je protocollen volgen. In de wetenschap help je protocollen te creëren. In de wetenschap word je aangemoedigd nieuwe dingen uit te proberen en creatief te zijn. In de geneeskunde kun je vervolgd worden, of nog erger, als je te creatief wordt.

Ik studeer biochemie vanwege mijn fascinatie voor moleculaire genetica, en ik zou eerst mijn masterstiel in de natuurwetenschappen halen aan McMaster University in Hamilton, Ontario, voordat ik mijn medicijnenstudie weer zou oppakken om me te specialiseren in pathologie. Maar op dat moment weet ik dat nog niet. Mijn aanvankelijke doel was promoveren, maar de harde realiteit van vijf of meer jaren van mijn volwassen leven rond te moeten komen van een armzalige toelage heeft mij ontvuld, een belangrijk punt dat ik nu snel aan mijn natuurwetenschappen-versus-medicijnen advies-

speech toevoeg, ter nuancering van het idealisme. Voor het moment ben ik gelukkig.

De dagelijkse gang naar het laboratorium kost me vijfenveertig minuten heen en vijfenveertig minuten terug. Ik ben net in de auto gestapt op een zonnige dinsdagochtend. Het is 11 september.

Als ik de radio aanzet, heeft het eerste toestel zich al in de toren geboord. Het wordt nog beschreven als een ongeval, maar ik weet onmiddellijk dat het dat niet is. Terwijl ik invoeg op de snelweg, raakt het tweede toestel de zuidelijke toren. Nu weet iedereen wat er gaande is, maar de presentatrice op de radio is nog erg voorzichtig. Het is de gebruikelijke, obligate lijst van waarschuwingen: bedenk wel dat de bommenlegger van Oklahoma City een blanke man was, net als de Unabomber. En denk eens aan die lui die abortusklinieken opblazen. Je kunt het nooit zeker weten, toch?

Het enige wat ze weten, zeggen ze, is dat er binnen twintig minuten twee grote passagierstoestellen regelrecht de torens van het World Trade Center in zijn gevlogen, een in elke toren. Een verslaggever zegt dat het een terroristische aanval zou kunnen zijn, maar dat het ook mogelijk is dat 'het systeem van de luchtverkeersleiding volkomen is ingestort'.³

Ik zoek een andere zender.

Op vrijwel alle muziekzenders zijn de liveverslagen van CNN of CBC te horen. Iedereen probeert op een zeer verantwoorde wijze verslag van de gebeurtenissen te doen, en dat gaat hen opmerkelijk goed af. Maar dit zijn niet de mensen die ik op straat zal tegenkomen of die mij de volgende keer aan de grens zullen ondervragen als ik naar de Verenigde Staten wil. En dus schakel ik over naar mijn gebruikelijke zender 's ochtends in de auto: Howard Stern, die live vanuit Manhattan uitzendt.

Howard heeft nog niet helemaal door wat er precies aan de hand is. Een van zijn medewerkers zegt dat het erop lijkt alsof er ook rook uit het tweede gebouw komt.

'Nee, nee, nee, nee,' onderbreekt medepresentator Robin Quivers hem. 'Dat is een weerspiegeling. Het is een weerspiegeling.'

Kort daarop ontvangen ze de bevestiging dat er inderdaad een tweede toestel was.

'Wij zijn veel te slap in dit land,' zegt Howard. 'We moeten hen helemaal kapot bombarderen. Je weet wie het zijn. Ik mag het niet zeggen, maar ik weet wie het zijn.'

Een luisteraar belt op. ‘Het zijn die klootzakken met die theedoeken op hun kop! Jij mag dat niet zeggen, maar ik wel. Het wordt tijd dat we die verdomde theedoeken oppakken en het land uitsmijten!’

Dan storten de torens kort na elkaar in.

‘Atoombommen! *Atoombommen!*’

‘Nucleaire aanvallen op al die landen...’

‘Zodra ik hoor dat het een van die smeerlappen met een theedoek of een stip op zijn kop was, ga ik naar die Arabierenwinkels om ze op hun flikker te geven en die etterbakken de hele verrotte buurt uit te schoppen...’

‘Ik roep alle Amerikanen op om hun wapens op te nemen. Ga de straat op en ga naar je verdomde buurtwinkel...’

‘Heb je gezien hoe ze de Twin Towers hebben weggevaagd? Veeg die landen van de kaart! Trek je niks aan van kinderen of ouderen. Baby’s? Wat kunnen hun baby’s je schelen?’

Omdat ik volop in de theedoek/stipkopcategorie val, is dit veront-rustend. Maar het is in elk geval echt. Het is rauw, zonder valse schijn. Nu heb ik echt het gevoel dat ik het nieuws live volg. De gewone New Yorkers bellen. Een taxichauffeur. Iemand die twee gebouwen van de torens verwijderd woont. Iemand met vrienden die daar werkten. Iemand die zich zorgen maakt over de chaos op straat, met rellen, plun-deringen en geweld.

Ik kom bij het laboratorium aan. Iedereen is aan het speculeren en vraagt zich af hoeveel erger het nog kan worden. ‘Ze zeggen dat er vijf-tigduizend mensen in die twee torens werkten,’ zegt iemand. ‘En nu hebben ze ook het Pentagon geraakt.’ Ik loop naar mijn werkplek en tref voorbereidingen voor het werk van die dag. Internet is nog een relatief recent fenomeen op dat moment, en we hebben in totaal twee computers in het lab die er via een wirwar van draden aan verbonden zijn. Niemand heeft nog ooit van wifi gehoord. Een paar mensen heb-ben een mobiele telefoon, die in die tijd niets meer is dan, inderdaad, een telefoon. Tot dan toe heb ik alleen gehoord wat er is gebeurd. Ik heb de beelden nog niet gezien.

Ik ga naar de site van CNN, en daar heb je het. Stilstaande beelden van brand en de dikke zwarte rook die uit de torens opwalmd kort voordat ze instortten. Beelden van mensen die met bedekte neus en mond door de straat rennen, overrompeld door een donkergrijze

wolk van gruis. Bladen papier vliegen rond, nog helemaal intact. Ik vraag me af waarom ze niet verbrand zijn.

In de zomer van 1988 was ons gezin in Pakistan op het moment dat de president, Muhammed Zia-ul-Haq, bij een vliegtuigongeluk om het leven kwam. Een van de populaire verhalen naar aanleiding van het ongeluk had betrekking op zijn persoonlijke koran, die met minimale schroeischade overleefde, wat kennelijk genoeg was als een wonder te gelden. De manier waarop mensen daar opgewonden over spraken was bizar voor mijn veertienjarige brein. 'Heb je dat gezien? Geen woord beschadigd in zijn koran! *Masha'allah!* Allah zij geprezen!' *Wat is er zo indrukwekkend aan een God die toestaat dat 32 mensen in de lucht omkomen, maar die wel een boek spaart?* dacht ik. En dan nog een boek waarvan er miljarden over de hele wereld verspreid zijn. Maar er waren goed opgeleide volwassenen om mij heen die er maar over bleven doorgaan. Waarschijnlijk zag ik iets over het hoofd. Misschien zou ik het begrijpen als ik ouder werd.

Maar nu ben ik ouder, en het was geen wonder. Deze ochtend vliegt er heel veel onbeschadigd, niet heilig papier doelloos in de stofwolken rond: volstrekt aardse zaken, zonder enige boodschap, zoals briefpapier, kantoormemo's en financiële verslagen. Ik ververs de pagina en zie het ene beeld dat ik nooit meer zal vergeten.

Het is een close-up van het brandende deel van de toren en er hangen mensen aan de buitenkant van het gebouw uit het raam. Het beeld is zo ver ingezoomd dat de gezichten vaag zijn, maar je kunt zien dat sommigen op het punt staan los te laten. Mensen die twee uur eerder gewoon zoals elke ochtend naar hun werk kwamen, moeten nu kiezen tussen de dood door verbranding of na een vrije val van driehonderd meter. Het zal nog een tijd duren voordat ik de beelden zie van mensen die springen. Nu staar ik alleen maar naar het verstilde beeld, mijn ogen aan het scherm gekluisterd.

Onze amanuensis, een Chinees van middelbare leeftijd uit Beijing, komt naar me toe. Hij is ook arts en studeerde medicijnen in zijn eigen land, maar kan zijn vak hier niet uitoefenen, naar ik aanneem vanwege taalproblemen. Hij gaat naast me zitten en buigt zich naar me toe.

'Wat zeggen ze er in Pakistan van?' fluistert hij met een halve glimlach. 'Sommige mensen zullen er ongetwijfeld gelukkig mee zijn,' antwoord ik, eveneens op fluisterton. Het is een eerlijk antwoord. Twee

jaar voor die tijd was ik in Lahore, waar Osama bin Laden al als een held werd vereerd na de bomaanslagen die Al-Qaida in 1998 op de Amerikaanse ambassades in Kenia en Tanzania pleegde. President Clinton had twee kruisraketten gestuurd om Bin Laden om te brengen, maar miste. Het feit dat Amerika er niet in slaagde om terug te slaan, was een reusachtige morele opsteker voor veel Pakistanen en versterkte de toch al hoog opgelopen collectieve extase onder de bevolking die was ontstaan nadat Pakistan drie maanden voor de aanslagen op de ambassades als eerste land met een moslimmeerderheid over een eigen atoombom beschikte. We hadden net de 'islamitische bom' en vanuit ons perspectief zag alles er tamelijk goed uit.

Niemand in Pakistan hield toen van Amerika. Het land zuchtte nog zwaar onder de opvang van meer dan drie miljoen vluchtelingen tijdens de door de Verenigde Staten gesteunde Afghaanse oorlog tegen de Sovjet-Unie. Met de oorlog kwamen ook grote hoeveelheden wapens het land in, die bedoeld waren om doorgesluist te worden naar Afghanistan, maar die zowel tijdens als na de oorlog vaak hun weg vonden naar plaatselijke Pakistanen. Het wemelde in het land van de kalasnikovs (AK-47), handwapens, raketwerpers, landmijnen, noem maar op. Er waren wapens te over, voor bodemprijzen, en natuurlijk waren ze allemaal in verkeerde handen.

De aldus ontstane 'kalasnikovcultuur' destabiliseert Pakistan tot op de dag van vandaag, en velen geven de Verenigde Staten daarvan de schuld. Eerst steunden de vs Zia-ul-Haq, de militaire dictator die de democratisch verkozen premier Zulfikar Ali Bhutto (de vader van Benazir) had afgezet en terechtgesteld, en na de oorlog gingen de Amerikanen ervandoor zonder de puinhopen te helpen opruimen. Pakistanen geven Amerika nog altijd de schuld van het geweld binnen hun grenzen en koesteren een diep wantrouwen jegens de supermacht (hoewel ze vrijwel allemaal een gat in de lucht zouden springen als ze een *green card*, een permanente verblijfsvergunning voor de Verenigde Staten, zouden kunnen krijgen). Ze wilden dat iemand terugsliep naar al die zelfvoldane Amerikanen, die aan weerszijden van hun land door de grootste oceanen ter wereld werden beschermd en in zalige onwetendheid verkeerden omtrent de afschuwelijke dingen die hun gekozen regering anderen in de wereld aandeed. Maar nu hadden ze de islamitische bom en hun held Bin Laden, opgeleid in de Verenigde Staten, die de Amerikaanse kruisraketten te slim af

was. Zelfs degenen die hem niet mochten, hadden niet echt bezwaar tegen hem.

‘Hij is gewoon een moellah met een baard, net als de anderen,’ zei een in de vs opgeleide vader van een vriend ooit tegen me, terwijl hij zijn whisky in zijn glas liet ronddraaien. ‘Maar hij is de enige die de ballen heeft om tegen de *goras*, de blanken, op te staan.’ Hij nam een slok. ‘Beta, jongen, ze hebben de Sovjet-Unie, ze hebben Irak, Afghanistan... je begrijpt toch wat dat betekent?’ Hij haalde zijn schouders op alsof het volstrekt logisch was. ‘Pakistan is de volgende in de rij. Ze willen de islam vernietigen. Nu de moslims een atoombom hebben, gaan ze de inzet verdubbelen, let maar op. Laat je niet door al die propaganda misleiden.’

Mijn collega glimlacht en buigt zich nog verder naar mij toe. Hij wijst naar mijn computerscherm en fluistert: ‘In China zeggen ze dat dit goed is.’ Hij verwijst naar het incident van Hainan, in april van dat jaar, toen een Amerikaans verkenningsvliegtuig op slechts een paar kilometer van de zuidoostkust van China in de lucht in botsing kwam met een Chinese straaljager, waarbij de piloot om het leven kwam. Tot woede van de Amerikanen hielden de Chinezen de bemanning van hun vliegtuig vast. Anderzijds verklaarden de Verenigde Staten het incident te betreuren, maar stelden daarbij expliciet dat zij geen verontschuldiging aanboden, wat de Chinezen wilden. De verhoudingen tussen de vs en China waren in 2001 bijzonder gespannen, en dit was zeker niet het enige conflict dat de twee landen met elkaar hadden.

Het lijkt er misschien op dat de amanuensis en ik eerder over deze kwesties hadden gepraat. Waarom zou hij mij tenslotte benaderen en nog maar een paar uur na de afschuwelijke gebeurtenissen zijn instemming daarmee laten blijken? Maar wij hadden het niet over deze zaken gehad, of over wat dan ook. Zonder dat hij iets van mijn politieke opvattingen wist, nam hij aan dat ik, de bruine afgestudeerde student uit het buitenland, het zou begrijpen. Hij was dicht naar me toe gekomen en sprak zacht, zodat de *goras* het niet konden horen, omdat ‘zij’ het niet zouden begrijpen, niet zoals ‘wij’.

Hij is niet de enige die me op die manier benadert. In de weken daarna komen meer buitenlanders en immigranten me vertellen dat Amerika eindelijk een koekje van eigen deeg heeft gekregen, in de veronderstelling dat ik er ook zo over denk. Ergens anders zouden ze